

PER ANGER:

Raoul Wallenberg

I denna artikel skriver Per Anger om den växande världsinopinionen för Raoul Wallenbergs frigivande samt vad som hänt i denna fråga under senare tid.

Per Anger, som under kriget tjänstgjorde som attaché vid dåvarande svenska legationen i Budapest, samarbetade nära med Raoul Wallenberg i dennes räddningsaktioner för de ungerska judarna. Per Anger har under senare år varit ambassadör i Australien och Kanada och är numera pensionerad från UD. Han har skrivit boken "Med Raoul Wallenberg i Budapest".

Under de senaste åren har intresset för Raoul Wallenbergs öde ökat nära nog explosionsartat världen över. Föreningar har bildats i ett stort antal länder med syfte att sprida kunskap om Raouls gärning samt verka för hans frigivning.

Inom föreningarnas ram ordnas bla seminarier och temadagar kring Raoul och hans verk. Framför allt har man förstått vikten av att ungdomen orienteras om nazisternas utrotning av judarna och Raoul Wallenbergs humanitära insats i detta sammanhang. I flera länder har han upptagits som ämne i skolundervisningen. Den drivande kraften i Israel för Raoul, Gideon Hausner, som en gång ledde åtalet mot Adolf Eichmann, har formulerat Raoul Wallenbergs speciella betydelse på följande sätt:

"Här har vi en man som kunde ha valt att stanna kvar i det säkra, neutrala Sverige när nazismen behärskade Europa. I stället lämnade han denna trygga hamn och reste till vad som då var en av de farligaste platserna i Europa – Ungern. Och varför? För att rädda judar. Han vann sin kamp, och jag tycker att i denna tid när det finns så litet att tro på, så ytterst litet som våra barn och ungdomar kan knyta sina förhoppningar och ideal till – är han en människa att visa upp för den värld som vet så föga om honom. Det är därför jag anser att historien om Raoul Wallenberg bör berättas, för att hans gestalt må få sin rätta plats i människors medvetande."

Det är detta man funnit så viktigt att ungdomen får del av – Raoul Wallenbergs budskap att aldrig acceptera politiska övergrepp varken på folkslag eller individer, och att de nazistiska förbrytterna därför aldrig får glömmas.

Starkast har aktiviteterna varit i sådana länder som USA, Kanada, Australien och Israel, naturligt nog av den anledningen att där många av de människor lever som räddades av Raoul Wallenberg. I dessa länders parlament har Raoul hyllats vid flera tillfällen, regeringarna har gjort framställningar om honom till Sovjet, och enskilda parlamentsledamöter har vid besök i Moskva tagit upp frågan.

USA som tog initiativet till att svenska regeringen skickade Raoul till Budapest känner starkt sin solidaritet med hans sak, vilket bl a tagit sig uttryck i att President Reagan 1981 utsåg Raoul Wallenberg till amerikansk hedersmedborgare – en unik hedersbetygelse som tidigare endast kommit Winston Churchill till del. I flera delstater har dessutom instiftats en särskild Raoul Wallenberg dag – den 5 oktober, dvs den dag då Raoul fick sitt amerikanska hedersmedborgarskap – för att hugfästa denna utmärkelse. I Australien och Israel föreligger förslag till grundlagsändring för att möjliggöra ett hedersmedborgarskap även i dessa länder.

Vetskapen om Raoul Wallenbergs gärning har även spritts genom de dokumentärfilmer som producerats om honom i USA, Kanada, Frankrike, Storbritannien och Västtyskland, och en dylik australisk film väntas ha premiär inom kort. Dessutom är spelfilmer planerade av amerikanska och kanadensiska bolag. Ett tjugotal böcker om Raoul har utgivits under de senaste åren på olika språk och strömmen av tidningsartiklar har ständigt ökat. Härtill kommer raden av hedersbetygelser vid universitet och högskolor, namngivningen av institutioner,

skolor, gator, torg och byggnader samt utgivande av frimärken med Raouls bild.

Svensk passivitet efter kriget

I januari 1981 anordnade den svenska Raoul Wallenberg-Föreningen i samarbete med den Internationella Sakharov-Kommittén i Köpenhamn en "Hearing" i Stockholm med vittnen och representanter från olika länder som varit engagerade i Raoul Wallenbergs sak. Ett stort uppbåd av världspressen var också närvarande. Syftet med Hearingen var främst att söka få till stånd en världsinformation för Raouls frigivning. Utan självförhåvelse kan väl sägas att med hjälp av alla goda krafter runtom i världen detta syfte uppnåtts. Frågan man ställer sig är naturligtvis varför det internationella uppvaknandet kommit först nu. Det är ju dock idag 39 år sedan Raoul Wallenberg greps av ryssarna och fördes till Ljubljankafängelset i Moskva. Till en början är förklaringen otvivelaktigt den svenska regeringens bristande engagemang efter kriget, obenägenheten att sprida information om Raouls öde både hemma och utomlands, och framför allt den överdrivna rädslan för att skada alliansfriheten genom att acceptera den hjälp som erbjöds från officiellt amerikanskt håll. Detta var en svensk affär och man ville ligga lågt och inte ha någon inblandning utifrån.

Någon tanke på att söka utväxla Raoul Wallenberg mot någon sovjetspion fanns inte – i varje fall inte hos Östen Undén – trots antydningar från sovjetisk sida att ett dylikt förfarande skulle varit möjligt och trots att det neutrala Schweiz redan återfått sina av ryssarna fängslade diplomater genom ett dylikt utbyte.

Pliktskyldigast följdes alla spår och när något nytt framkommit gjordes förnyade, artiga förfrågningar eller démarcher till Sovjet endast för att erhålla samma svar, nämligen att Raoul Wallenberg dött i Ljubljankafängelset 1947. Ej att undra på, när man aldrig var beredd att sätta någon kraft bakom orden. Man frågar sig om den verkliga viljan funnits bakom alla hänvändelser.

Har det inte bara varit en låtsaslek då man inte varit villig att vidta åtgärder som befarats få menliga följder för vårt förhållande till Sovjet, samtidigt som man ville visa upp för hemmaopinionen att allt gjordes i en sak man inte trodde eller ville tro på? Därför att det var bekvämast så. Denna undfallenhet och brist på förmåga att tala ett språk som ryssarna förstår kännetecknar tyvärr inte bara handläggningen av Raoul Wallenberg-ärendet, utan känns igen från agerandet vid baltutlämningen, den svenska miljardkrediten till Sovjet strax efter kriget, nedskjutningen av det svenska Catalinaplanet på 50-talet och förhandlingarna om territorialgränsen i Östersjön härom året. Kommer svaret på de senaste U-båtskränkningarna också att ligga i linje med detta beteendemönster?

Nya informationer

En ytterligare förklaring till det sena uppvaknandet utomlands för Raoul Wallenbergs sak är att sedan Professor Nanna Svartz avgett sitt vittnesmål i början på 60-talet om Raouls inspärning i ett mentalsjukhus utanför Moskva – som ryssarna förnekade – praktiskt taget ingenting hördes mer om honom under en lång tid framöver. Man fick käns-

lan av att Raoul höll på att glömmas bort. De båda vittnena Kaplans och Kalinskis framträdande i slutet av 1978 med berättelsen om att Raoul så sent som 1975 iakttagits i Butyrkafängelset utanför Moskva slog därför ned som en bomb. Människor över hela världen, särskilt de som räddats av Raoul och som kanske varit benägna att tro att han inte längre var vid liv, stod upp och krävde hans frigivning. Klimatet var också nu mer förberett för denna opinionsstorm: protokollet om de mänskliga rättigheterna hade ju undertecknats av ryssarna vid säkerhetskonferensen i Helsingfors 1975.

Följaktligen föll det sig naturligt att därefter basera kampen för Raoul Wallenbergs frihet på dessa i Helsingfors fastlagda principer. Intresset för Raoul och hans räddningsaktion fick också näring genom filmen "Förintelsen" om den nazistiska judeutrotningen som ungefär samtidigt visades på olika TV-kanaler i Västvärlden.

Fortsatt lamt svenskt intresse

Om intresset för Raoul Wallenberg i omvärlden, som framgår av ovanstående, nått oanade höjder, kan detsamma tyvärr inte konstateras i vårt land. Visserligen har stödet för vår förening, den svenska Raoul Wallenberg-Föreningen, ökat avsevärt under allra senaste tid, men den allmänna opinionen förefaller alltjämt likgiltig och skeptisk: "Han kan ju inte leva efter så lång tid", är reflektionen överlag, men vi vet flera personer, fysiskt och psykiskt starka som Raoul, vilka överlevt fängelsevistelser på 30–40 år i Sovjetunionen. Idag finns visserligen inte så många förstahands-

vittnen kvar, men tydliga indikationer föreligger om att Raoul Wallenberg fortfarande lever i fängelse i Sovjetunionen.

Även från svenskt myndighetshåll visas samma negativa inställning exemplifierat av dåvarande postgeneralen Rainers vägran att trycka ett frimärke med Raoul Wallenbergs bild. Även nuvarande chefen Bertil Zachrisson har svarat undvikande i ett brev till riksdagsmannen Sven Munke som i riksdagen motionerat om utgivande av ett Raoul Wallenberg-frimärke.

Både Björn Borg och Ingemar Stenmark figurerar såvitt jag vet på svenska frimärken därför att de gjort insatser på sportens områden. Man är däremot ur stånd att på samma sätt hedra en svensk som räddat 100 000 människors liv. Har även det svenska postverket gripits av den gamla rysskräcken?

Anmärkningsvärd svensk tystnad

Vad kan nu göras ytterligare för Raoul Wallenbergs räddning?

Vi hoppas och tror att ett starkt tryck från USA:s sida kombinerat med en överenskommelse ("deal") av något slag (som bekant frigavs den kände dissidenten Alexander Ginsburg mot amerikansk leverans av elektronisk utrustning som ryssarna var i trängande behov av för genomförande av olympiaden i Moskva 1980), stödd av en växande världssopinion skall slutligen förmå ryssarna att frige Raoul Wallenberg.

När den amerikanske utrikesministern vid den internationella konferensens öppnande i Stockholm den 17 januari i år – den dag för 39 år sedan då Raoul Wallenberg arresterades av ryssarna – höll

sitt inledningsanförande yttrade han bl a följande:

"Det känns på sin plats att här i Stockholm erinra sig de heroiska insatserna av Raoul Wallenberg som räddade tusentals ungerska judar från förintelsen. Jag vill ge ett erkännande till våra svenska värdar för en lång tradition av osjälviskt arbete för fred och mänskliga rättigheter exemplifierat av Wallenberg."

Något gensvar från de svenska värdarna på denna eloge fick Shultz inte. Endast pinsam tystnad. Raoul Wallenberg-Föreningen hade bett regeringen att ta upp frågan vid något av samtalen med Sovjets utrikesminister Andrej Gromyko, men svaret blev att det inte var något lägligt tillfälle att ta upp saken nu. När blir det något mer lägligt tillfälle än när både statsministern och utrikesministern flera gånger hade enskilda samtal med Gromyko i Stockholm?

Från sovjetisk sida måste man i detta sammanhang ställa sig frågan: Visserligen kämpas det i världen i övrigt hårt för Raoul Wallenbergs frigivande, men svenskarna har uppenbarligen gett upp, och varför ska vi då bemöda oss?

Det tragiska är också att man i Sverige inte förstått eller vill förstå vilket värde i sig Raoul utgör för vårt land, något som utrikesminister Shultz var inne på, nämligen att Raoul ingår i den rad av svenska män och kvinnor som burit upp vår tradition på det humanitära området: en Elsa Brändström, en Folke Bernadotte, en Dag Hammarskjöld.

Inte minst för världens ungdom måste berättelsen om Raoul Wallenberg bevaras – en man som genom sitt mod och sin gärning blivit en symbol för kampen för frihet och mänskliga rättigheter.